

UDK: 343.222
Bibliid 1451-3188, 10 (2011)
Год X, бр. 35–36, стр. 21–31
Изворни научни рад

Проф. др Драган ЈОВАШЕВИЋ¹

ЗАСТАРЕЛОСТ КРИВИЧНОГ ДЕЛА

ABSTRACT

The general rule is that during the course of time any criminal act, the guilt of its perpetrator and the pronounced criminal sanction expire. This means that after the expiration of a period defined by the law the state renounces its right to punish the perpetrator of a criminal act. Expiration is the general condition for suspension of all criminal sanctions provided for by the national criminal legislation. There are exceptions to this rule that are defined by universal and regional international acts. These are the cases when some criminal acts (international criminal acts in a narrow sense) do not expire. It means that the principle of universal applicability has been adopted for perpetrators of serious breaches of criminal law. This paper deals with the notion, characteristics, contents and scope of application of the institute of expiration in the legislation of the Republic of Serbia to be in accordance with the European Convention.

Key words: Criminal act, perpetrator, criminal sanction, expiration, deadline, law, European standards.

I) УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Свака кривична санкција² гаси се извршењем над учиниоцем кривичног дела (осуђеним лицем) од стране надлежних државних органа (органа пенитенсијарне администрације). Но, сва савремена кривична

¹ Правни факултет Универзитета у Нишу.

² Д. Јовашевић, З. Стевановић, *Систем извршења кривичних санкција*, Београд, 2007, стр. 67–69.

законодавства познају и јавноправне основе који доводе до гашења државног права на кажњавање и примену других кривичноправних мера. То су основи који гасе право државе на изрицање и извршење кривичне санкције (*ius puniendi*), не дирајући при томе у постојање кривичног дела или кривицу његовог учиниоца. То су јавноправни институти утврђени у општем интересу о чијем постојању суд води рачуна по службеној дужности без обзира да ли се учинилац дела на кога се односе позвао на њихово постојање или није. До гашења кривичних санкција доводе: 1) смрт учиниоца кривичног дела, 2) застарелост, 3) амнестија и 4) помиловање.³

II) ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ ЗАСТАРЕЛОСТИ

Застарелост је основ који доводи до гашења кривичне санкције услед протека законом одређеног времена. Пошто се застарелост одређује од стране државе путем правних прописа, то се она јавља као потпуно одрицање државе од права кажњавања због протека времена. Застарелост се даје у јавном интересу. Постоји више врста застарелости. Према времену од када почиње да тече рок застарелости, разликује се: 1) застарелост кривичног гоњења (аболиција) и 2) застарелост извршење казне и друге кривичне санкције. Према дејству застарелости, разликује се: 1) релативна и 2) апсолутна застарелост.⁴

1. Застарелост кривичног гоњења

Застарелост кривичног гоњења наступа када се после истека законом одређеног времена од извршења кривичног дела не може предузети кривично гоњење његовог учиниоца.⁵ Ово је основ који има најшире дејство примене јер услед њеног наступања нема вођења и окончања кривичног поступка, па се учинилац кривичног дела не сматра осуђеним лицем (односно повратником у случају да поново изврши кривично дело).

³ Д. Јовашевић, *Коментар Кривичног закона СР Југославије*, Београд, 2002, стр. 156–158.

⁴ Д. Јовашевић, *Кривично право*, Општи део, Београд, 2010, стр. 256–259.

⁵ Застарелост кривичног гоњења одвојено тече за сваку радњу која улази у састав продуженог кривичног дела (пресуда Врховног суда Војводине Кж. 8/81). Код продуженог кривичног дела време апсолутне застарелости кривичног гоњења се рачуна засебно за сваку кривичноправну радњу која улази у састав продуженог дела (пресуда Окружног суда у Пожаревцу Кж. 99/2003). После ступања оптужнице на правну снагу, решење о обустави кривичног поступка због застарелости кривичног гоњења не може донети председник већа, већ само веће из члана 24. став 6. ЗКП или веће на главном претресу (решење Окружног суда у Београду Кж. 1321/2006).

Време које треба да протекне да би наступила застарелост, назива се рок застарелости. Рок застарелости је различит за поједина кривична дела и зависи од врсте и висине у закону прописане казне. У члану 103. Кривичног законика (КЗ РС) предвиђено је да се кривично гоњење не може предузети када протекне: 1) двадесет и пет година од извршења кривичног дела за које се по закону може изрећи казна затвора од тридесет до четрдесет година, 2) двадесет година од извршења кривичног дела за које се по закону може изрећи казна затвора преко петнаест година, 3) петнаест година од извршења кривичног дела за које се по закону може изрећи казна затвора преко десет година, 4) десет година од извршења кривичног дела за које се по закону може изрећи казна затвора преко пет година, 5) пет година од извршења кривичног дела за које се по закону може изрећи казна затвора преко три године, 6) три године од извршења кривичног дела за које се може по закону изрећи казна затвора преко једне године и 7) две године од извршења кривичног дела за које се по закону може изрећи казна затвора до једне године или новчана казна.⁶ Ако је за кривично дело прописано више казни, рок застарелости се одређује по најтежој прописаној казни. Рок застарелости кривичног гоњења почиње да тече од дана када је кривично дело извршено. Кривично дело је извршено (члан 16. КЗ РС) у време када је извршилац радио или био дужан да ради без обзира кад је последица дела наступила. Уколико је последица кривичног дела наступила касније, застарелост кривичног гоњења почиње да тече од дана када је последица наступила. Код продуженог и колективног кривичног дела рок застарелости кривичног гоњења почиње да тече од дана када је извршена последња радња која улази у састав продуженог, односно колективног кривичног дела. Код трајног кривичног дела застарелост почиње да тече од тренутка када је престало противправно стање.⁷ За покушано кривично дело овај рок се одређује према року застарелости за свршено кривично дело. Рок застарелости за саучеснике се рачуна од дана када је саучесник радио или био дужан да

⁶ *Службени гласник Републике Србије*, број 85/2005. Више: Д. Јовашевић, *Кривични законик са уводним коментаром*, Београд, 2007, стр. 45–46.

⁷ Код трајних кривичних дела застарелост кривичног гоњења почиње да тече од момента престанка противправног стања (решење Окружног суда у Београду кж. 393/2001). Кривично дело недавања издржавања је трајно кривично дело које се врши у континуитету, па обавеза окривљене траје све до момента престанка законске обавезе издржавања, а наступање застарелости кривичног гоњења за неки период не утиче на постојање кривичног дела за радње за које је оглашена кривом, а за које није наступила застарелост (пресуда Врховног суда Србије Кж. 62/2003).

ради (члан 16. став 2. КЗ РС). У правној теорији се истиче да постоји посебан вид застарелости за кривична дела која су извршена од стране млађег малолетника, када му се суди као пунолетном лицу. У случају да је то лице у међувремену навршило 21 годину не може му се судити за извршено кривично дело иако још увек није протекао законом предвиђени рок застарелости .

2. Обустава и прекид застарелости

Обустава (мировање) застарелости значи да услед дејства извесних околности кривично гоњење не може отпочети или се не може наставити.⁸ За време постојања и дејства ових околности рок застарелости кривичног гоњења не тече, а када те околности престану, рок се наставља тамо где је и престао наступањем ових околности. Постоје две врсте сметњи које доводе до обуставе застарелости: 1) фактичке и 2) правне сметње. Фактичке сметње су околности стварне природе: окупација државе, ратно или ванредно стање, стање непосредне ратне опасности, стање пожара, поплаве, земљотреса или епидемије опасне заразне болести, недоступност учиниоца кривичног дела надлежним државним органима.⁹ Правне сметње су околности правне природе: душевно обољење учиниоца које наступи после извршења кривичног дела, имунитет учиниоца кривичног дела, претходно решење питања екстрадиције. Ако је у извршењу кривичног дела учествовало више лица, обустава застарелости делује само према лицу на кога се односи сметња за кривично гоњење, док у односу на остала лица рок застарелости тече. Обуставом застарелости кривичног гоњења рок застарелости се повећава за онолико времена за колико је трајало дејство околности које су је и проузроковале. Прекид застарелости значи да се услед дејства извесних околности рок застарелости прекида, тако да престанком њиховог дејства, рок се не наставља, већ почиње поново да тече.¹⁰ Два су основа која доводе до прекида застарелости кривичног гоњења (члан 104. КЗ РС):

⁸ Д. Јовашевић, *Лексикон кривичног права*, Београд, 2006, стр. 98.

⁹ Застарелост кривичног гоњења тече и за време ратног стања (решење Окружног суда у Београду Кж. 1073/2001).

¹⁰ Предлог јавног тужиоца да се окривљеном суди у одсуству представља процесну радњу тако да од тренутка стављања овог предлога застаревање кривичног гоњења почиње поново да тече (решење Окружног суда у Београду Кж. 390/90). Предлог војног тужиоца за предузимање одређених истражних радњи представља процесну радњу која прекида застаревање кривичног гоњења без обзира што је тужилац касније повукао тај

1) Предузимање процесне радње надлежног државног органа ради откривања кривичног дела или ради откривања и гоњења његовог учиниоца и 2) када учинилац за време док тече рок застарелости учини исто тако тешко или још теже кривично дело (тежина ових дела се процењује на основу законом прописане казне).¹¹ Будући да услед дејства околности које доводе до обуставе или прекида застарелости, рок застарелости кривичног гоњења учиниоца кривичног дела може да се повећава унедоглед, сва савремена кривична законодавства предвиђају апсолутну застарелост. Апсолутна застарелост значи немогућност кривичног гоњења када протекне двоструко време које се по закону тражи за застарелост кривичног гоњења.

3. Застарелост извршења кривичних санкција

Застарелост извршења кривичних санкција значи да је против учиниоца кривичног дела окончан кривични поступак пред надлежним судом и да му је изречена казна или друга кривична санкција, али да се она услед протекла законом одређеног времена не може извршити.¹² То значи

предлог и након прикупљања потребних обавештења подигао непосредну оптужницу (решење Врховног војног суда К. 92/96). Када је између дана када је расписана потерница и дана када је учинилац притворен прошао релативан рок застарелости за то кривично дело, не може се сматрати да је наступио апсолутни рок застарелости јер предузете радње органа унутрашњих послова по расписаној потерници представљају континуирану делатност све до њене реализације (решење Окружног суда у Београду Кж. 543/96). Под процесном радњом којом се прекида релативна застарелост кривичног гоњења сматра се и позив суда приватном тужиоцу ради изјашњавања о његовом здравственом стању у намери даљег гоњења окривљеног пре заказивања главног претреса (решење Окружног суда у Београду Кж. 575/2001). Када истражни судија донесе наредбу о расписивању потернице, тада то представља процесну радњу која се предузима ради гоњења учиниоца кривичног дела и иста има трајни карактер, па се тиме прекида застаревање (решење Окружног суда у Чачку Кж. 89/2005).

¹¹ У правној теорији нема јединственог схватања о појму процесне радње – да ли се она схвата само у објективном или у објективно-субјективном смислу. Видети: Г. Марјановиќ, *Македонско кривично право*, Општ дел, Скопје, 1998, стр. 386.

¹² Приликом одлучивања о застарелости извршења казне под осудом се сматра само она казна изречена правноснажном пресудом, а не казна изречена касније у поступку ванредног ублажавања казне (пресуда Савезног суда Кзс. 25/2002). При одлучивању о застарелости извршења казне затвора узима се у обзир правноснажно изречена казна затвора, а не казна затвора која је смањена по Закону о амнестији (решење Врховног суда Србије Кж. 1674/2003). Када после донете одлуке о понављању кривичног поступка раније донета пресуда остане на снази у целисти, застарелост извршења

да се ово лице сматра осуђеним без обзира што му изречена казна потупно или делимично може да застари. За наступање ове застарелости потребно је да је суд изрекао казну, али да се услед наступања одређених околности није приступило њеном извршењу или да је извршење услед дејства тих околности прекинуто. Рок застарелости извршења казне се рачуна од правноснажности судске одлуке којом је казна или друга кривична санкција изречена (осим када је одлука о условној осуди опозвана, када тај рок почиње да тече од дана правноснажности одлуке о опозивању условне осуде). Дужина рока застарелости извршења казне зависи од врсте и висине изречене казне. Према члану 105. КЗ РС предвиђено је да се изречена казна не може извршити када протекне: 1) двадесетпет година од осуде на казну затвора од тридесет до четрдесет година, 2) двадесет година од осуде на казну затвора преко петнаест година, 3) петнаест година од осуде на казну затвора преко десет година, 4) десет година од осуде на казну затвора преко пет година, 5) пет година од осуде на казну затвора преко три године, 6) три године од осуде на казну затвора преко једне године и 7) две године од осуде на казну затвора до једне године, новчану казну, казну рада у јавном интересу или казну одузимања возачке дозволе. Застарелост извршења новчане казне и одузимања возачке дозволе (које су изречене као споредне казне) настаје када протекне две године од правноснажности пресуде којом су те казне изречене. Ако је актом амнестије или помиловања, или одлуком суда по ванредном правном леку изречена казна смањена, тада се време које је потребно за наступање застарелости одређује према новој казни, али се рок застарелости рачуна од раније правноснажне пресуде.¹³ Застарелост извршења мера безбедности: а) обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, б) обавезног психијатријског лечења на слободи, в) обавезног лечења наркомана, г) обавезног лечења алкохоличара и д) одузимања предмета настаје кад протекне пет година од дана правноснажности одлуке којом су те мере изречене. Застарелост извршења мера

изречене казне почиње да тече од дана правноснажности те раније пресуде, а не од дана правноснажности нове пресуде којом је ранија пресуда одржана на снази (решење Врховног суда Србије Кж. 791/2004). Застарелост извршења казне настаје у сваком случају када протекне двапут онолико времена колико се по закону тражи за то дело без обзира што је правноснажна пресуда осуђеног на казну затвора достављена установи за извршење кривичне санкције јер тим чином није започето издржавање казне затвора (пресуда Врховног суда Србије Кзз. 97/2004).

¹³ Б. Петровић, Д. Јовашевић, *Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине*, Опћи дио, Сарајево, 2005, стр. 328–330.

безбедности: а) забране вршења позива, делатности и дужности, б) забране управљања моторним возилом и в) протеривања странца из земље настаје кад протекне време за које су те мере изречене (члан 106. КЗ РС). Интересантно је да закон ништа не говори о застарелости извршења изречене: а) мере одузимања имовинске користи прибављене кривичним делом, б) мере безбедности забране приближавања и комуникације са оштећеним и в) мере безбедности забране присуствовања одређеним спортским приредбама. Према члану 107. КЗ РС застарелост не тече за време за које се по закону извршење казне не може предузети (обустава застарелости извршења казне). До обуставе застарелости доводе околности које предвиђа Закон о извршењу кривичних санкција за чије време трајања овај рок застарелости не тече. Прекид застарелости извршења казне¹⁴ настаје предузимањем радње надлежног државног органа ради извршења казне: позив осуђеном лицу да се јави на издржавање казне, расписивање потернице за одбеглим осуђеним лицем итд. И коначно, апсолутна застарелост извршења казне наступа када протекне двоструко време које се по закону тражи за застарелост извршења казне. Она може да наступи и у току издржавања казне затвора.

III) ЗАСТАРЕЛОСТ У ЕВРОПСКОМ ПРАВУ

Још 1974. године донета је Европска конвенција о незастаревању кривичних дела против човечности и ратних злочина. Она је сачињена 25. јануара 1974. године у Стразбуру, у оригиналу на енглеском и француском језику. Но, Република Србија је тек недавно ратификовала ову конвенцију чиме је преузела обавезу да своје национално кривично законодавство у овој

¹⁴ Застарелост извршења казне се прекида радњом надлежног органа за извршење казни када су осуђеном упућени позиви ради извршења казне (решење Окружног суда у Београду Кж. 456/93). Када дође до прекида извршења казне затвора, застарелост се не може рачунати за део казне затвора коју осуђени није издржао, већ на казну на коју је био осуђен (решење Врховног суда Србије Кж. 597/97). Застарелост извршења казне затвора се прекида када се донесе пресуда којом је изречена јединствена казна затвора у коју је та раније изречена казна урачуната (пресуда Врховног суда Србије Кзп. 1674/2003). Застарелост извршења казне не тече (прекид застарелости) за време док се окривљени налази на издржавању казне по другој пресуди (решење Окружног суда у Београду Кж. 2069/2006). Достављање пресуде МУП-у ради извршења мере безбедности одузимања предмета, достављање пресуде Одељењу за извршење казни, као и давање налога да се по укидању притвора по другом предмету осуђени спроведе на издржавање казне затвора представљају радње које прекидају ток застарелости (решење Окружног суда у Београду Кж. 484/2009).

области усклади, усагласи са релевантним европским стандардима о застарелости.¹⁵

1. Европски стандарди о застарелости

Као циљеви доношења Европске конвенције о незастаревању кривичних дела против човечности и ратних злочина из 1974. године, како је то у преамбули наведено, наводе се да су државе чланице Савета Европе, потписнице конвенције, с обзиром: 1) на потребу да се заштити људско достојанство у време рата и у време мира, 2) да кривична дела против човечности и најозбиљније повреде закона и обичаја рата (ратни злочини) представљају озбиљно кршење људског достојанства, 3) на забринутост за последицу да се обезбеди да казна за таква кривична дела није спречена застарелошћу у односу на гоњење или издржавање казне, 4) на основни интерес у промовисању заједничке политике у борби против криминала у овој области, циљ Савета Европе је да се постигне веће јединство његових чланова, преузеле обавезу да у свом националном законодавству предузму све неопходно потребне мере и радње како би се обезбедило да се институт застарелости неће применити на гоњење и кажњавање најтежих кривичних дела данашњице. То су следећа кривична дела која су изузета од опште примене института застарелости кривичног гоњења или застарелости издржавања изречених казни за таква дела, уколико су кажњива према домаћем законодавству:

1) Кривична дела против човечности предвиђена Конвенцијом о спречавању и кажњавању злочина геноцида, која је усвојена у Генералној скупштини Уједињених нација 9. децембра 1948. године;

2) кривична дела која се састоје у тешком кршењу женевских конвенција где спадају: а) повреде предвиђене чланом 50. Женевске конвенције о побољшању положаја рањеника и болесника у оружаним снагама у рату из 1949. године, члану 51. Женевске конвенције о побољшању положаја рањеника, болесника и бродоломника оружаних снага на мору из 1949. године, члану 130. Женевске конвенције о поступању са ратним заробљеницима из 1949. године и члану 147. Женевске конвенције о заштити грађанских лица за време рата из 1949. године и б) свако слично кршење ратног права које се примењује у време када ова конвенција ступа на снагу и обичаја рата који постоје у то време, који већ нису предвиђени у горе наведеним одредбама Женевских

¹⁵ Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори, број 13/2010.

конвенција, када одређена повреда која се разматра има нарочито озбиљан карактер из разлога фактичких или намерних елемената или због обима предвиђених последица и

3) било које друго кршење правила или обичаја међународног права које може у будућности да буде установљено и које се сматра упоредивим са наведеним међународним кривичним делима у ужем смислу.

Заправо, овом Европском конвенцијом је само преузета обавеза раније успостављена на нивоу Организације Уједињених нација, да државе у свом националном кривичном законодавству изузму одређена кривична дела и њихове учиниоце од примене института застарелости. Овакво решење је, заправо, засновано на Међународној конвенцији о непримењивању законске застарелости за ратне злочине и злочине против човечности коју је ОУН усвојила 1968. године (а тадашња СФР Југославија ратификовала 1970. године) и чије су одредбе инкорпорисане у новодонето кривично законодавство 1976. године. Примењивост ових међународних стандарда инаугурисаних Европском конвенцијом се односи и на следеће случајеве: 1) на кривична дела која су учињена након ступања на снагу овог европског правног документа и 2) на кривична дела пре њеног ступања на снагу у оним случајевима где застарелост није наступила у том тренутку.

2. Незастаривост кривичног гоњења и извршења казне у праву Србије

Застарелост кривичног гоњења и извршења казне и других кривичних санкција представља општи институт кривичног права, па се примењује у односу на свако извршено кривично дело, на сваког учиниоца и у односу на сваку изречену кривичну санкцију. Од овог правила постоји изузетак предвиђен чланом 108. КЗ РС. Према овом законском решењу кривично гоњење и извршење казне не застаревају за следећа кривична дела:¹⁶

- 1) геноцид,
- 2) злочин против човечности,
- 3) ратни злочин против цивилног становништва,
- 4) ратни злочин против рањеника и болесника,
- 5) ратни злочин против ратних заробљеника,

¹⁶ Д. Јовашевић, *Међународна кривична дела – одговорност и кажњивост*, Ниш, 2010, стр. 278–281.

- б) организовање и подстицање на извршење геноцида и ратних злочина и
- 7) кривична дела за која по ратификованим међународним уговорима застарелост не може да наступи.

Значај ових решења за нашу државу је тим већи јер су последње године 20. века донеле на просторима Југоисточне Европе грађанске ратове и оружане сукобе¹⁷ у којима је извршен велики број наведених међународних кривичних дела чији највећи број учинилаца још увек није изведен пред лице правде. На тај начин би се онемогућило да ова лица избегну примене казне за извршене тешке злочине против човечности и међународног права самом чињеницом да је од наведених дешавања протекло скоро две деценије.

IV) ЗАКЉУЧАК

Правилно је, законито и правично да сваки учинилац кривичног дела изађе пред лице правде и добије заслужену казну. На тај начин се најпотпуније остварује заштитна (гарантивна) функција кривичног законодавства – а то је заштита и обезбеђење најзначајнијих друштвених добара, вредности и интереса. Та се заштита остварује на два начина: 1) прописивањем која су људска понашања забрањена и кажњива – дакле, прописивањем кривичних дела и 2) прописивањем врсте и мере кривичних санкција које надлежни судски органи изричу учиницима кривичних дела. Но, примена казне није примарни циљ кривичног законодавства, већ је то заправо утицање на грађане да се уздржавају од вршења кривичних дела и кршења закона, дакле њихово дисциплиновање да у свом животу и раду поштују норме позитивног правног поретка. Но, ако је од извршења кривичног дела или изрицања судске одлуке о кривици његовог учиниоца прошло одређено, дуже или краће време, са основом се поставља питање о оправданости кажњавања у таквом случају првенствено са аспекта правне сигурности грађана, али и ефикасности државних органа кривичног правосуђа. Стога сва савремена кривична законодавства као општи институт (који се, дакле, примењује на сва лица, у свим случајевима испуњења законом предвиђених услова) предвиђају институт застарелости који се може јавити у два облика. То су: 1) застарелост кривичног гоњења (аболиција) и 2) застарелост извршења изречене кривичне санкције. Но, из разлога правичности, сва законодавства на основу преузетих обавеза после потписивања и ратификовања релевантних међународних стандарда у

¹⁷ Б. Петровић, Д. Јовашевић, *Међународно казнено право*, Сарајево, 2010, стр. 180–183.

универзалним и регионалним (у првом реду актима Савета Европе) предвиђају изузетке од примене овог института. То значи да за најтежа кривична дела данашњице, а то су кривична дела против човечности и међународног права (у првом реду за дела геноцида, злочина против човечности и ратне злочине) застарелост кривичног гоњења и кажњавања њихових учинилаца уопште не може да наступи. Идентично решење садржи и ново кривично законодавство Републике Србије.

V) ЛИТЕРАТУРА

- Јовашевић, Д., *Коментар Кривичног закона СР Југославије*, Београд, 2002.
- Јовашевић, Д., *Лексикон кривичног права*, Београд, 2006.
- Јовашевић, Д., *Кривични законик са уводним коментаром*, Београд, 2007.
- Јовашевић, Д., *Међународна кривична дела – одговорност и кажњивост*, Ниш, 2010.
- Јовашевић, Д., *Кривично право*, Општи део, Београд, 2010.
- Јовашевић, Д., Стевановић, З., *Систем извршења кривичних санкција*, Београд, 2007.
- Марјановић, Г., *Македонско кривично право*, Општ дел, Скопје, 1998.
- Петровић, Б., Јовашевић, Д., *Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине*, Опћи дио, Сарајево, 2005.
- Петровић, Б., Јовашевић, Д., *Међународно казнено право*, Сарајево, 2010.